

PRZEMIANY STRUKTURY AGRARNEJ POD WPLYWEM AGENCJI WŁASNOŚCI ROLNEJ SKARBU PAŃSTWA (NA PRZYKŁADZIE WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIEGO)

Bogdan M. Wawrzyniak

Streszczenie. Celem opracowania było wykazanie na przykładzie woj. kujawsko-pomorskiego, jak transfer ziemi z sektora publicznego do sektora prywatnego wpłynął na poprawę struktury agrarnej. Z badań wynika, że transformacja rolnictwa państwowego poprzez AWRSP przyczyniła się do wzrostu własności prywatnej w rolnictwie. Wzrost ten dotyczył gospodarstw indywidualnych, które kupiły ziemię z Zasobu Skarbu Państwa. Na tej drodze 10% rolników indywidualnych powiększyło swoje gospodarstwa. Ponadto, wiele gospodarstw wielkoobszarowych znalazło się w rękach osób prywatnych, które wzmocniły swoją pozycję na rynku.

Słowa kluczowe: struktura agrarna, sektor publiczny, sektor prywatny, restrukturyzacja.

WSTĘP

Z chwilą powstania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWRSP) pojawiły się nowe możliwości przepływu ziemi, tj. z sektora publicznego do sektora prywatnego, a nie jak uprzednio bywało (do 1989 r.), z gospodarstw indywidualnych do PGR. Powstanie Agencji oznaczało jednocześnie pojawienie się dużego rezerwuaru ziemi, który mógł być rozdysponowany przynajmniej w dwóch kierunkach:

- 1) na cele poprawy struktury agrarnej gospodarstw rolnych,
- 2) bądź pozostawienie w niezmienionym kształcie jako gospodarstwa wielkoobszarowego.

W rzeczywistości ustawa o powołaniu Agencji z 1991 r. przewidywała co najmniej 5 możliwości rozdysponowania gruntów z Zasobu Skarbu Państwa (porównaj Ustawa z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa – DzU z 1995 r. nr 57, poz. 299, tekst ujednolicony z uwzględnieniem wprowadzonych zmian), w tym:

- sprzedaż gruntów Zasobu AWRSP,
 - dzierżawa gruntów Zasobu AWRSP,
-

- administrowanie,
- tymczasowy zarząd,
- nieodpłatne przekazanie.

Wprowadzając ustawę o Zasobie Skarbu Państwa spodziewano się, że proces restrukturyzacji byłych państwowych gospodarstw rolnych pozwoli na bardziej efektywne wykorzystanie czynników produkcji i ich rozwój w warunkach rynkowych. Ustawa z 1991 r. odegrała istotną rolę w procesie transformacji sektora publicznego, zwłaszcza w regionach o dużym nasileniu występowania PGR. W ustawie tej przyjęto zupełnie odmienną filozofię przekształceń własnościowych, w porównaniu na przykład do gałęzi i działów pozarolniczych. Przede wszystkim przyjęto uproszczoną procedurę, która polegała na tym, że decyzję o likwidacji przedsiębiorstwa państwowego podejmował organ założycielski z własnej inicjatywy lub na wspólny wniosek dyrektora i rady pracowniczej, lub na wniosek Agencji.

W okresie przekształcania dużą rolę odegrała pierwsza faza restrukturyzacji, polegająca na wyodrębnieniu składników z majątku przedsiębiorstwa i identyfikacji gruntów leżących w dużym rozproszeniu (księgi wieczyste). Faza ta wykazała, jaki jest rzeczywisty stan prawny przejętych PGR, jakie są możliwości zaspokojenia roszczeń prawowitych właścicieli, a zwłaszcza ustalenia liczby działek i enklaw oddalonych od centrów przedsiębiorstw, które powinny być zbyte na rzecz rolników indywidualnych. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że pierwsza faza była decydująca dla procesu transformacji, gdyż ustalone wówczas relacje między różnymi sposobami rozdysponowania gruntów utrzymują się z małymi modyfikacjami do dnia dzisiejszego.

MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY I METODY

Proces transformacji rolnictwa przebiegający w byłych państwowych gospodarstwach rolnych oznaczał również istotne zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw indywidualnych. Pojawił się bowiem nowy czynnik w postaci ziemi, który mógł wpłynąć na poprawę relacji między podstawowymi czynnikami produkcji, a mianowicie ziemią, pracą i kapitałem.

Badania skoncentrowano na terenie woj. kujawsko-pomorskiego, który do 1999 r. obejmował trzy odrębne województwa, tj. woj. bydgoskie, toruńskie i włocławskie. Jest to jednocześnie ciekawy region badań, ponieważ już w okresie międzywojennym wielka własność rolna (w ramach ówczesnego woj. pomorskiego) obejmowała w 1933 r. 1077 majątków prywatnych, przy czym 871 (52,9%) należało do Polaków oraz 506 (47,1%) do Niemców [Wawrzyniak 2002].

Reforma rolna PKWN z 1944 r. obeszła się dość „łagodnie” z tutejszymi majątkami ziemskimi i domenami państwowymi. W 1949 r. notowano jeszcze 507 takich jednostek, w tym 367 (72,4%) gospodarstw powyżej 100 ha. Dawniejsze państwowe gospodarstwa rolne przechodziły dużo zmian i reorganizacji. Występowały pod nazwą zjednoczeń, inspektoratów, zespołów, kombinatów i przedsiębiorstw wielozakładowych. Z chwilą fiaska spółdzielczej drogi socjalizacji wsi (1956 r.) przyjęto koncepcję „państwowych” przekształceń w rolnictwie. Od tego momentu wszystkie grunty wypadające

z produkcji, a także ziemie przejmowane za renty i emerytury (ekonomicznie podupadłe) trafiały do PGR. Stąd ich liczba, i obszar ciągle wzrastały. W 1973 r. było 405 państwowych gospodarstw rolnych, zgrupowanych w 66 przedsiębiorstwach wielozakładowych i gospodarujących na około 160 tys. ha użytków rolnych.

Celem badań było ustalenie, w jakim zakresie ziemie chłopskie wypadające z produkcji a przejmowane przez PGR powróciły do sektora prywatnego i zasilily chłopskie gospodarstwa indywidualne. W momencie powstania AWRSP zaistniała historyczna szansa odzyskania ziem, które nie tworzyły zwartych przestrzeni produkcyjnych, lecz jako enklawy i obszary oddalone od macierzystych jednostek nadawały się idealnie do sprzedaży rolnikom.

Materiał źródłowy został oparty na oficjalnych danych Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r., danych statystycznych GUS oraz na sprawozdaniach Oddziału Terenowego AWRSP w Bydgoszczy. Wyniki badań za okres 1992–1998 przedstawiono odrębnie dla występujących wówczas trzech województw, a po 1999 r. dla całego woj. kujawsko-pomorskiego.

Metodą analizy było prowadzenie porównań między sektorem prywatnym a sektorem publicznym na przestrzeni dziesięciu ostatnich lat.

WYNIKI PRZEPROWADZONYCH ANALIZ STATYSTYCZNYCH

Struktura agrarna obrazuje pewien układ gospodarstw rolnych według ich obszaru. Podstawowym czynnikiem produkcji jest z kolei ziemia, a wszystkie pozostałe czynniki są z nią liniowo skorelowane. Tak prezentowana struktura agrarna obarczona jest określoną wadą, ponieważ pokazuje tylko grupowanie gospodarstw według ich potencjału fizycznego (w ha), bez uwzględnienia jakości gleb (klasy bonitacyjne) i wyposażenia w inne czynniki produkcji, jak czynnik ludzki (praca) czy kapitał (wyposażenie w budynki i środki techniczne) [Szemberg 1998].

Przez dłuższy czas przemiany obszarowe w ramach sektora prywatnego, dokonywały się bez możliwości zasilania zewnętrznego. Przemiany te polegały z jednej strony na podziale już istniejących gospodarstw (działy rodzinne), z drugiej zaś na kupnie ziemi od sąsiada. Z uwagi na fakt małej podaży gruntów w niektórych regionach występowało zjawisko stagnacji.

Tak więc występowanie przewagi popytu nad podażą przyczyniało się do stałego pogorszenia struktury agrarnej. Część gospodarstw z przyczyn ekonomicznych (podupadłe i zaniedbane) wypadła na trwałe z produkcji i przeszła do innego sektora (tab. 1).

Te negatywne zjawiska zostały odwrócone po 1991 r., czyli po ukazaniu się ustawy o AWRSP. Agencja została wyposażona w delegację sprzedaży ziemi rolnikom indywidualnym w takim zakresie, w jakim dysponowała wolnymi gruntami, czyli bez sztucznej parcelacji wielkoobszarowych gospodarstw rolnych, które stanowiły jednolity organizm gospodarczy. Zainteresowanie rolników było duże z uwagi na swoisty „głód ziemi”, który występował we wszystkich regionach, lecz mógł być zaspokojony w pobliżu byłych PGR, gdzie faktycznie takie ziemie występowały [Spsychalski 1999].

Tabela 1. Struktura agrarna indywidualnych gospodarstw rolnych w regionie kujawsko-pomorskim (1996)

Table 1. Agrarian structure of private farms in kujawsko-pomorski region (1996)

Wielkość gospodarstwa w ha Farm area in hectare	Woj. bydgoskie		Woj. toruńskie		Woj. włocławskie	
	Liczba Number	Procent Percentage	Liczba Number	Procent Percentage	Liczba Number	Procent Percentage
Do 2	6 555	17,4	4 169	14,4	3 637	11,4
2 – 5	6 909	18,3	5 319	18,4	6 104	19,2
5 – 10	7 656	20,3	8 051	27,8	11 269	35,5
10 – 15	7 100	18,8	5 753	19,9	6 101	19,2
Ponad 15	9 533	25,2	5 635	19,5	4 656	14,7
Razem	37 753	100,0	28 927	100,0	31 767	100,0
Total						

Źródło: Struktura agrarna. Powszechny Spis Rolny 1996. GUS, Warszawa 1997.

Nabywcami gruntów rolnych byli głównie rolnicy indywidualni. Grunty zbywano na drodze przetargów. Większość wyłonionych w ten sposób kandydatów występowała do Agencji z wnioskami, zaopiniowanymi przez gminy, o rozłożenie na raty ceny nabywanych gruntów. Przeciętnie cena rozkładana była na 4–6 rat. Średnia cena sprzedaży 1 ha gruntów w 1995 r. wynosiła 1090 zł, przy czym w woj. bydgoskim odnotowano cenę 1130 zł (maksymalną w wysokości 4000 zł), w woj. toruńskim 1150 zł (maksymalną 5600 zł), a w woj. włocławskim 710 zł (maksymalna 5389 zł).

Akceptacja przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej nowych zasad sprzedaży nieruchomości rolnych przez Agencję na warunkach preferencyjnych stanowiła dla rolników dodatkową zachętę do nabywania gruntów. Warunki preferencyjne stwarzały w tym przypadku możliwość skorzystania z dopłat do oprocentowania kredytu bankowego ze środków Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na zakup gruntów rolnych i inne cele z tym związane. Dopłaty te pozwalały także rozłożyć spłaty należności na raty.

Przy preferencyjnym zakupie istniały jednakże dwa zastrzeżenia:

- pierwsze dotyczyło maksymalnej powierzchni gruntów, jaką jeden podmiot może nabyć, przy czym dla woj. bydgoskiego zaliczonego do III regionu był to obszar do 500 ha przeliczeniowych. Woj. toruńskie i włocławskie zaliczono do II regionu, a więc maksymalna powierzchnia gruntów wynosiła 300 ha przeliczeniowych;
- drugie zastrzeżenie dotyczyło wysokości pierwszych wpłat oraz maksymalnego okresu spłaty, zależnie od zastosowanego miernika – pieniężnego czy naturalnego.

W latach 1992–1995 sprzedano rolnikom 9391 ha użytków rolnych, w tym najwięcej w woj. bydgoskim – 4999 ha (53,2%), w woj. toruńskim – 3600 ha (38,3%), a na drugim krańcu pozostawało woj. włocławskie ze swoimi 792 ha użytków rolnych (8,5%). Takie dysproporcje w sprzedaży wynikały z rozmieszczenia byłych PGR na terenie poszczególnych regionów i faktycznych możliwości dostępu do tych gruntów. Inaczej mówiąc, rolnicy włocławscy nie wykazywali mniejszego zainteresowania kupnem ziemi, ale po prostu nie mieli takiej możliwości zakupu.

Sprzedawane grunty były o różnej powierzchni, najwięcej (38,3%) pozostało w grupie obszarowej do 1 ha, a 25,0% w grupie 1–5 ha. Średni areal sprzedawanych gruntów przypadających na 1 umowę wynosił 3,77 ha (w grupie do 20 ha). W ten sposób dla ponad 7,2 tys. gospodarstw indywidualnych w regionie kujawsko-pomorskim stworzono możliwości dodatkowego nabycia ziemi z Zasobu Skarbu Państwa. Stanowiło to istotny czynnik dla powiększenia wyposażenia tej grupy gospodarstw w ziemię, a pośrednio także poprawy ich efektywności. Można przyjąć, że przez działania Agencji 7,3% rolników indywidualnych powiększyło swoje gospodarstwa. Zmiany zachodzące w strukturze obszarowej, również na skutek działalności Agencji, wykazały wzrost powierzchni 1 gospodarstwa, z tego:

- w woj. bydgoskim o 1,9 ha,
- w woj. toruńskim o 1,2 ha,
- w woj. włocławskim o 0,8 ha.

Nie ulega wątpliwości, że proces restrukturyzacji sektora publicznego w rolnictwie uruchomił transfer ziemi do gospodarstw indywidualnych. Nie był to bynajmniej ruch jednokierunkowy. Wewnątrz własności prywatnej trwały przepływy ziemi o charakterze dodatnim, w kierunku powiększania gospodarstwa, który dokonywał się dzięki możliwości zakupu ziemi od sąsiada lub z Zasobu WRSP, bądź o charakterze ujemnym, gdy z różnych względów właściciel zbywał część swoich gruntów.

Dane pochodzące z Oddziału Terenowego AWRSP w Bydgoszczy skonfrontowano z oficjalnymi danymi statystycznymi. Wynika z nich, że w latach 1990–1996 w regionie kujawsko-pomorskim 8470 gospodarstw zakupiło ziemię, w tym 1038 (12,3%) z zasobu Agencji. Ogólna powierzchnia zakupionej ziemi wynosiła 54 142 ha, w tym 11 933 ha (22,0%) z Agencji. Dodatkowo podobna liczba gospodarstw indywidualnych dzierżała ziemię, przy czym dzierżawa dotyczyła ich w większym stopniu niż zakup ziemi pochodzącej z Agencji (tab. 2). Wyjaśnić tutaj trzeba, że badania GUS zaczęto prowadzić od 1990 r., gdy tymczasem Agencja rozpoczęła swoją działalność w 1992 r.

W momencie powstania woj. kujawsko-pomorskiego (1999) zanotowano 90,7 tys. gospodarstw indywidualnych, przy czym 30,1 tys. (33,2%) mieściło się w granicach 1–5 ha. Z uwagi na fakt, że nastąpiły pewne przesunięcia granic województwa (wyłączenie powiatu chojnickiego), trudno o dokonanie bezpośrednich porównań w celu odnotowania zmian w strukturze agrarnej [Wawrzyniak 2002].

Tempo sprzedaży ziemi z zasobu Agencji spadło, ponieważ wyczerpały się „proste rezerwy” w postaci enklaw, resztówek, osad oddalonych, których w pierwszej fazie pozbywano się bez żadnych zahamowań. Nastąpiło pewne załamanie dynamiki sprzedaży, które miało związek ze spadającą opłacalnością i niższą niż dotychczas rentownością produkcji rolniczej. Kolejnych nabywców nieruchomości rolnych, pomimo korzystnego rozkładania płatności na raty, cechowały często niedostateczna zamożność lub brak zainteresowania inwestowaniem w ziemię. Znalazło to również odbicie w znacznie niższej skuteczności przetargów na sprzedaż gruntów. Dodatkową okolicznością hamującą proces sprzedaży był brak uregulowań w kwestii reprivatyzacji oraz braki w dokumentacji prawno-własnościowej i geodezyjnej. Do Oddziału Terenowego AWRSP złożono bezpośrednio lub poprzez organy administracji państwowej 494 wnioski reprivatyzacyjne na powierzchnię 90 tys. ha. Stanowiło to blisko 1/3 powierzchni

Tabela 2. Zakup i dzierżawa ziemi w latach 1990–1996 przez użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych

Table 2. Purchase and lease of land in the 1990–1996 years by private farmers

Wyszczególnienie Details	Woj. bydgoskie	Woj. toruńskie	Woj. włocławskie
Liczba gospodarstw, które zakupiły ziemię Number of enlarged farms	3 059,0	3 048,0	2 363,0
W tym z zasobu WRSP From APA sources	540,0	344,0	154,0
Procent Percentage	17,6	11,3	6,5
Powierzchnia ziemi zakupionej w ha Area of the land bought (in hectare)	22 405,0	19 649,0	12 088,0
W tym z zasobu WRSP From APA sources	6 765,0	4 043,0	1 125,0
Procent Percentage	30,2	20,6	9,3
Średnia pow. zakupiona na 1 gosp. w ha Average area bought by 1 farm (in hectare)	7,3	6,4	5,1
W tym z zasobu WRSP From APA sources	12,5	11,8	7,3
Liczba gospodarstw dzierżawiących ziemię Number of farms renting land	3 563,0	2 148,0	2 122,0
W tym z zasobu WRSP From APA sources	1 259,0	413,0	532,0
Procent Percentage	35,3	19,2	25,1
Powierzchnia ziemi dzierżawionej w ha Area of land rented in hectare	50 692,0	23 646,0	14 770,0
W tym z zasobu WRSP From APA sources	3 476,0	13 915,0	6 802,0
Procent Percentage	68,2	58,8	46,0
Średnia pow. dzierżawiona na 1 gosp. w ha Average of land leased on 1 farm in hectare	14,2	11,0	7,0
W tym z zasobu WRSP From APA sources	27,5	33,7	10,9

Źródło: Przemiany agrarne. GUS, Warszawa 1997.

przejętej do Zasobu Nieruchomości, co do których toczy się postępowanie w związku z zarzutem o sprzeczne z prawem przejęcie na rzecz Skarbu Państwa – nie mogły być sprzedane przed zakończeniem postępowania. Przepis ten nie wyklucza możliwości zagospodarowania nieruchomości w innych formach, np. dzierżawy lub administrowania.

W latach 1999–2001 sprzedaż spadła do poziomu 4,6–6,4 tys. ha rocznie, by osiągnąć ponad 12,5 tys. ha. Procesom sprzedaży towarzyszyła dzierżawa, jako forma kontraktu zapewniającego perspektywę gospodarowania w rolnictwie w warunkach ograniczonego kapitału.

Łącznie ponad 8,8 tys. rolników indywidualnych stworzono możliwość powiększenia gospodarstwa rolnego. Można przyjąć, że przez działania Agencji blisko 10% rolników powiększyło swoje gospodarstwa. Zmiany zachodzące w strukturze obszarowej gospodarstw, które uwidoczniły także dane GUS, wykazały, że średni wzrost po-

wierzchni jednego gospodarstwa wyniósł 1,5 ha. Analizując grupy obszarowe gospodarstw najbardziej znaczący wzrost odnotowano w gospodarstwach powyżej 15 ha, nieznaczny wzrost w przedziale 1–5 ha oraz pewien spadek w grupach 5–10 ha i 10–15 ha.

W wyniku procesu restrukturyzacji zaczęła się kurczyć własność publiczna, reprezentowana w przeszłości przez państwowe gospodarstwa rolne. Pozostało 120 gospodarstw wielkoobszarowych, przy czym średnia wielkość jednego gospodarstwa była największa na terenie byłego woj. toruńskiego (688 ha), najmniejsza zaś na terenie byłego woj. wrocławskiego (252 ha). Sektor publiczny obejmuje obecnie 4,7% użytków rolnych, co oznacza spadek o 10 punktów procentowych.

Tabela 3. Sprzedaż gruntów z Zasobu Skarbu Państwa przez OT AWRSP w Bydgoszczy
Table 3. Sale of land from Resource of Treasury State by Bydgoszcz Division Agricultural Property Agency of the State Treasury in Bydgoszcz

Lata Years	Sprzedż w ha Sale in hectares	Wzrost w % Increase percent
1992	195	–
1993	1587	100,0
1994	5348	337,0
1995	4670	294,3
1996	9675	609,6
1997	11011	694,0
1998	6453	407,0
1999	4615	291,0
2000	7340	463,0
2001	7021	442,4
2002	7214	455,0

Źródło: Dane OT AWRSP w Bydgoszczy. Source: The Data of Bydgoszcz Division Agricultural Property Agency of the State Treasury in Bydgoszcz.

Zgodnie z ustawą o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa z 1991 r. istniało kilka kierunków zagospodarowania gruntów państwowych, w tym sprzedaż rolnikom indywidualnym w celu poprawienia istniejącej struktury agrarnej. Nie była to bynajmniej priorytetowa działalność Agencji, gdyż w gruncie rzeczy oznaczałoby to parcelację majątków. Taka działalność byłaby sprzeczna z zasadami ekonomicznymi i gospodarczymi, gdyż były PGR były obiektami ukształtowanymi w rozwoju historycznym, początkowo jako majątki folwarczne, a potem kapitalistyczne, by z czasem stać się socjalistycznymi przedsiębiorstwami rolnymi.

Proces restrukturyzacji sektora państwowego oznaczał szansę poprawienia struktury agrarnej przez część rolników mających swoje gospodarstwa najbliższej gruntów byłych PGR. Z takiej szansy skorzystano najwięcej w I fazie przekształceń własnościowych, ponieważ koniunktura w rolnictwie była stosunkowo dobra i inwestowanie w ziemię okazało się przedsięwzięciem opłacalnym. W tym też okresie postawiono do dyspozycji rolników ziemię co prawda rozdrobnioną i rozproszoną, ale o ile graniczyły z gruntami chłopskimi, skłaniało to rolników do stawiania do przetargów i podbijania ceny.

Podział administracyjny województwa KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Mapa 1. Podział administracyjny województwa kujawsko-pomorskiego
 Map. 1. Administration Division of Kujawy and Pomorze Province

W II fazie (od 1998 r.), gdy koniunktura w rolnictwie wyraźnie osłabła, a także spadła liczba atrakcyjnych działek, możliwości poprawy struktury agrarnej na tej drodze uległy ograniczeniu. Rolnicy co prawda żądali przeznaczenia więcej ziemi na ich cele, ale nie było woli politycznej dalszej parcelacji majątków.

Już na początku przekształceń własnościowych w rolnictwie (1993 r.) W. Poczta stwierdził, że „inkorporacja rolnictwa uspołecznionego w system gospodarki rynkowej może istotnie poprawić położenie ekonomiczne i strukturę rolnictwa. Nie powinna zatem mieć miejsca przeprowadzona na szeroką skalę ani parcelacja, ani rozsprzedaż ziemi rolnictwa państwowego na tzw. upełnorolnienie” [Poczta 1993].

Część dawnych PGR przeszła określoną drogę przekształceń własnościowych wiodącą poprzez spółki pracownicze lub dzierżawę, by z kolei trafić w ręce prywatne. Dalsza grupa dzierżawców w ramach pierwokupu chce nabyć gospodarstwa wielkoobszarowe, jeszcze nawet przed naszym przystąpieniem do Unii Europejskiej. W ten sposób w pejzażu wsi pojawiła się nowa kategoria właścicieli ziemskich, którzy zarządzają w sposób nowoczesny majątkami ziemskimi o areale w przedziale 500–1000 ha. Dysponując takim arealem i nowoczesnym sprzętem, mogą konkurować na rynkach europejskich.

WNIOSKI

1. Powstanie Zasobu Skarbu Państwa na ziemiach byłych PGR przyczyniło się do pewnej poprawy struktury agrarnej (o około 10%) gospodarstw indywidualnych, ale tylko w regionach, gdzie ten sektor państwowy występował.

2. W ramach gospodarki chłopskiej obserwowano zarówno proces koncentracji, jak i dekoncentracji ziemi. Część gospodarstw silnych ekonomicznie wzmocniła swój potencjał ziemski, stając się w pełni gospodarstwami towarowymi (20–30 ha). Proces dekoncentracji zaistniał w wyniku powrotu na wieś byłych tzw. chłoporobotników, którzy upomnieli się o część dziedzicznej ziemi.

3. Powstałe gospodarstwa wielkoobszarowe charakteryzują się różnymi obszarami mieszczącymi się w przedziale od 100 do 1000 ha. Tak duże majątki ziemskie mogą okazać się trudne przy dalszym funkcjonowaniu, gdyby okazała się prawdziwa wiadomość, że takie gospodarstwa nie mogą być większe niż 300 ha, która to wiadomość pojawiła się w projekcie ustawy o agencji nieruchomości rolnych. Sztuczne dzielenie jednolitych organizmów gospodarczych mogłoby okazać się ciosem dla ich dalszej egzystencji.

PIŚMIENNICTWO

- Spychalski G., 1999. Przekształcenia rolnictwa państwowego w Polsce w okresie transformacji systemowej. AR Szczecin.
- Poczta W., 1993. Restrukturyzacja rolnictwa państwowego w Polsce a możliwości poprawy struktury agrarnej w odniesieniu do krajów EWG. [w:] Przemiany własnościowe w rolnictwie. Materiały konferencyjne. Olsztyn.

- Szemberg A., 1998. Struktura agrarna i polityka strukturalna. [w:] Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Wawrzyniak B., 2002. Monografia rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego. WTN, Włocławek.

CHANGES OF AGRARIAN STRUCTURE UNDER THE INFLUENCE OF THE AGRICULTURAL PROPERTY AGENCY OF THE STATE TREASURY (ON THE EXAMPLE OF KUJAWSKO-POMORSKI REGION)

Abstract. The aim of the paper was to show, on the example of kujawsko-pomorski region, the influence of the land transfer on improvement of the agrarian structure. The research shows that transformation of state owned farms by The Agricultural Property Agency of the State Treasury (APA) contributed to increase of the private ownership. The increase concerned family farms. Their owners bought land from APA and on this way they enlarged their own farms. Moreover, a big number of large area farms strengthen their position on the free market.

Key words: agrarian structure, public sector, private sector, restructuring.

*Bogdan M. Wawrzyniak, Katedra Doradztwa w Agrobiznesie Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, ul. Prof. S. Kaliskiego 7, 85-796 Bydgoszcz
e-mail: wawrzyn@mail.atr.bydgoszcz.pl*